

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК: 373.5.016:821.161.2.09

*СВИТЛАНА БАРТИШ, кандидат філологічних наук, викладач кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Україна
ORCID ID 0009-0001-5126-7632
svbartish.new@gmail.com*

**ВИВЧЕННЯ ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ І
МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 7 КЛАСІ**

SVITLANA BARTISH, PhD in Philology, Lecturer of the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Methods of Their Teaching Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

**THE STUDY OF SONG CREATIVITY AS A TOOL FOR THE
FORMATION OF PATRIOTIC VALUES AND MEDIA LITERACY OF
STUDENTS IN THE LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE
IN THE 7TH GRADE**

У статті досліджується проблема формування патріотизму та медіаграмотності як важливих складових громадянської свідомості та національної ідентичності в сучасному українському суспільстві. Патріотизм розглядається як системний комплекс почуттів і переконань, пов'язаних із любов'ю до Батьківщини, її культури, історії та цінностей, що сприяє соціальній стабільності та підтримці національної єдності. У той же час медіаграмотність розуміється як ключова навичка для критичної взаємодії з медіапростором, протидії дезінформації та маніпуляціям, а також розвитку критичного

мислення. Розглянуто зразки пісенної творчості з підручника з української літератури для 7-го класу авторського колективу Т. Яценко, В. Пахаренка, О. Слижук, І. Тригуб, які демонструють, як поетичні твори стають джерелом формування патріотизму, національної ідентичності, гордості за історичну спадщину та мотивації до громадянської активності.

Ключові слова: критичне мислення, медіаграмотність, медіаосвіта, національна ідентичність, патріотизм, урок української літератури, учень.

Summary. The article deals with the problem of the formation of patriotism and media literacy as important components of civic

consciousness and national identity in modern Ukrainian society. Patriotism is a systemic complex of feelings and beliefs related to love for the Motherland, its culture, history, and values, contributing to social stability and support of national unity. At the same time, media literacy is a key skill for critical interaction with the media space, countering disinformation and manipulation, and developing critical thinking. Samples of song creativity from the textbook on Ukrainian literature for the 7th grade of the author's collective T. Yatsenko, V. Pakharenko, O. Slyzhuk, I. Trigub, demonstrate how literary and musical works become a source of formation of patriotism, national identity, pride in historical heritage

and motivation for civic activity.

Key words: critical thinking, media literacy, media education, national identity, patriotism, Ukrainian literature lesson, student.

Мета: проаналізувати особливості формування патріотизму та медіаграмотності учнів 7-го класу через вивчення пісенної творчості на уроках української літератури.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Формування патріотизму та медіаграмотності є важливими аспектами сучасного соціокультурного та громадянського розвитку, оскільки вони визначають здатність індивідуумів до відповідальної участі в житті суспільства та забезпечують стійкість національної ідентичності. Патріотизм, як системний комплекс почуттів і переконань, пов'язаний з відданістю своїй країні, її культурі, історії та цінностям, виступає основою для підтримки національної єдності та соціальної стабільності. Водночас патріотичне виховання має враховувати динамічні зміни в суспільстві, що зумовлені глобалізацією та розвитком інформаційних технологій.

У цьому контексті важливою складовою є медіаграмотність, яка охоплює сукупність навичок, знань і вмінь, необхідних для ефективної та критичної взаємодії з медіапростором. Медіаграмотність дозволяє не лише уникати маніпуляцій і пропаганди, а й сприяє розвитку критичного мислення, що є надзвичайно важливим у формуванні обґрунтованих патріотичних переконань. Інтеграція медіаграмотності в освітній процес стає ключовим фактором протидії дезінформації та фейковим новинам, що можуть впливати на громадську думку і стабільність суспільства.

Основними принципами медіаосвіти, згідно з "Концепцією впровадження медіаосвіти в Україні", є: особистісний соціально-психологічний підхід, перманентне оновлення змісту, орієнтація на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, пріоритет морально-етичних цінностей, пошанування національних традицій, патріотизм, громадянська

спрямованість, естетична наснаженість та продуктивна мотивація (*Концепція впровадження медіаосвіти в Україні, 2026, с. 11–12*).

Незаперечним є той факт, що літературні тексти виконують важливу роль у формуванні патріотизму, оскільки через художні образи та наративи вони сприяють глибшому осмисленню національної ідентичності, культурних традицій та історичних процесів. У контексті медіаграмотності, літературні твори служать основою для розвитку критичного мислення, адже вони вчать учнів аналізувати не лише внутрішні змісти тексту, а й соціокультурний контекст, у якому ці змісти формуються. Завдяки цьому, література сприяє формуванню навичок оцінки та інтерпретації медіа-ресурсів, допомагаючи розрізнити маніпулятивні стратегії, що можуть бути застосовані у медіапросторі, та сприяючи відповідальному ставленню до споживаної інформації.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасна українська наука приділяє значну увагу дослідженню духовності та патріотизму в різних соціальних групах. Вивчення охоплює широкий спектр питань, зокрема дослідники, такі як О. Вишневецький і М. Боришевський, акцентували увагу на проблемі виховного ідеалу. Національно-патріотичний розвиток школярів розглянули О. Сухомлинська й К. Чорна, а духовно-моральне становлення студентської молоді досліджували О. Лучанінова, Р. Сопівник і Г. Шевченко. Питання впровадження програм патріотичного виховання аналізували І. Бех та К. Чорна. Т. Солопова вивчала основи духовно-морального формування, а Е. Помиткін зосередився на розкритті потенціалу духовності. С. Рашидов досліджував виховання громадянських орієнтирів, тоді як О. Матвієнко та Ю. Сватко зосередилися на механізмах особистісного вдосконалення. Окремо розглядалися такі теми, як духовний прогрес ліцеїстів (С. Сироїчко), формування духовної культури студентів (М. Роганова), моральне вдосконалення молоді (С. Гуров) та аспекти патріотичного виховання студент-

ства (О. Мельникова).

Вивчення теоретичних і практичних аспектів медіаосвіти становить значний інтерес для численних українських і зарубіжних науковців. Серед дослідників, які зробили вагомий внесок у цю галузь, можна виділити Л. Баженову, О. Волошенюк, Дж. Гербнера, В. Іванова, М. Коротника, А. Литвина, Б. Мак-Махона, Б. Потятинника, Р. К'юбі та інших. Окрему увагу приділено аспектам формування медіаграмотності серед учнів і студентської молоді, що відображено в працях О. Ісаєвої, О. Пометун, О. Шуневич та інших. Окремим напрямом наукових пошуків є інтеграція елементів медіаосвіти в шкільні підручники, що проблему аналізували Н. Бондаренко, Н. Грицак, М. Гудз, С. Моцака та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання патріотизму через медіаосвіту на уроках літератури є підходом, який дозволяє об'єднати розвиток громадянської свідомості з формуванням інформаційної грамотності. Такий підхід спрямований на те, щоб через вивчення літературних творів і роботу з медіаконтентом формувати у школярів любов до рідної культури, гордість за національні досягнення та критичне ставлення до інформації, яка стосується патріотичних цінностей. Як зазначають Н. Бондаренко та С. Косянчук, "Маркерами сформованості патріотизму є любов до Батьківщини, вірність і служіння їй, турбота про забезпечення територіальної цілісності й суверенітету України, піклування про її неперервний висхідний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних, громадських, особистісних інтересів у щоденному житті". Вони підкреслюють, що "у разі загрози національній безпеці патріотизм проявляється в готовності служити Україні, стати на її захист; у визнанні вищості суспільних і державних інтересів над особистими" (*Бондаренко, Косянчук, 2022, с. 11*).

Література, з її багатогранними сюжетами та образами, є потужним джерелом для виховання патріотич-

них почуттів. Твори, що змальовують боротьбу за свободу, національні традиції чи визначні історичні події, стають основою для осмислення моральних ідеалів, які важливі для суспільства. "Уроки літератури дають багатий матеріал для формування моральних, ціннісних ідеалів української юні, виховання патріотизму й гордості за Українську державу і її героїчний народ, встановлюють зв'язок минулого з сучасним і прийдешнім, наголошують Н. Бондаренко та С. Косянчук, а зміст літературної освіти удоцільнює фокусування уваги учнів на ціннісному потенціалі творів, які розкривають чесноти українців" (Бондаренко, Косянчук, 2022, с. 42). Інтеграція медіаосвіти на таких уроках дозволяє поглибити цей процес, розширивши його за рахунок аналізу сучасних медійних матеріалів.

Погоджуючись з думкою М. Гудз, що урок української літератури "повинен стати сприятливою платформою для формування медіаграмотної особистості" (Гудз, 2024, с. 27), і враховуючи судження Н. Череповської, що "новою когнітивно-інструментальною якістю патріота має стати особиста медіаграмотність" (Череповська, 2018, с. 152), розглянемо, як вивчення пісенної лірики на уроках української літератури у 7 класі сприяє вихованню патріотизму та формуванню медіа грамотної особистості. Для аналізу послуговуємося підручником з української літератури для 7 класу авторського колективу Т. Яценко, В. Пахаренка, О. Слизук, І. Тригуб 2024 року.

Уся пісенна лірика у підручнику поділена на такі розділи: народні соціально-побутові пісні, народні козацькі пісні, народні чумацькі пісні, народні наймитські, солдатські, жовнірські та рекрутські пісні, народні стрілецькі пісні та патріотичні пісні літературного походження (*Українська література, 2024, с. 11–35*).

Жанр народних козацьких пісень представлено піснею "Ой на горі та й жінці жнуть". Пісня розповідає про козацьке військо і видатних історичних осіб. Одні дослідники вважають, що йдеться про гетьманів Пет-

ра Сагайдачного і Михайла Дорошенка. За іншою версією, це гетьман Петро Дорошенко та його сучасник і побратим полковник Григорій Сагайдачний. "Утім, у пісні не зосереджено увагу на якихось конкретних історичних подіях. Згадані ж постаті – узагальнені образи отаманів", про що зазначено у рубриці "Історичні паралелі" (*Українська література, 2024, с. 17*). На уроці можна навчитися розрізняти, які елементи тексту відповідають історичним подіям, а які мають художній характер. Це вчить критично ставитися до джерел інформації, зокрема до фольклору, як до способу передачі суспільних цінностей. Пісня підкреслює героїзм, рішучість і незалежність козаків, а також ідеалізує їх спосіб життя. Антитезу "жінці – козаки" можна співставити з сьогодишніми воєнними подіями, коли збройні сили України (козаки) захищають тих, хто залишився в тилу (жінці). Смуток козаків, який вгадується у підтексті пісні, є співвідносним зі смутком воїнів, які сьогодні захищають Україну від рашиської навали. Вивчення таких пісень допомагає усвідомити, як медіа (включаючи народну творчість) впливають на формування уявлень про історію та культуру. Пісня підкреслює героїзм, рішучість і незалежність козаків, а також ідеалізує їх спосіб життя. Це формує національну ідентичність і гордість, але також може романтизувати жертви особистого життя заради суспільного обов'язку. Вивчення таких пісень допомагає усвідомити, як медіа (включаючи народну творчість) впливають на формування уявлень про історію та культуру. У рубриці "Мистецькі діалоги" зауважено, що мотив пісні "Ой на горі та й жінці жнуть..." став основою "Запорозького маршу", який створив Євген Адамцевич у 1969 році. У контексті повномасштабної російської агресії, музичний твір "Запорозький марш" виконує функцію психологічного захисту та мобілізації українського суспільства, сприяючи формуванню колективної ідентичності та підвищенню морального духу.

Народні стрілецькі пісні – це ча-

стина національної спадщини, яка відображає патріотизм, боротьбу за незалежність та військові подвиги українців у період Першої світової війни. Пісня "Розпрощався стрілець..." – це справжній гімн-реквієм подвигу Українських січових стрільців. Вона описує моменти війни, коли стрілець вирушає в бій, прощаючись із родиною, і зрештою гине в степу за свою Батьківщину. Вона акцентує увагу на патріотизмі, готовності до жертви та національній гідності. Тема смерті на полі бою є центральною, і смерть зображено не як поразку, а як велику жертву за свободу та незалежність. У творі зустрічаємо такі символи: кінь чи коник, який нахиляється над мертвим стрільцем, виступає як символ зв'язку між життям і смертю, живою природою та безжальними реаліями війни. Він є символом вірності та гиркоти втрати; березовий хрест має багатий символічний підтекст. Березовий хрест, який стоїть на могилі загиблого стрільця, підкреслює не тільки фізичну смерть, а й духовне воскресіння через пам'ять і шану. Це – символ загибелі, а також пам'яті про тих, хто загинув у бою; чорний крук, який летить над мертвим воїном символізує смерть, а також невблаганну долю, яка завжди присутня на війні. Пісня поєднує емоційну тугу і болісну рефлексію з глибоким патріотизмом. Відчувається великий сум за загиблими, але водночас і гордість за те, що вони борються за свою Батьківщину. Є певний контраст між кривавим боєм і миром степу, що підкреслює трагічність цієї жертви.

У контексті медіаграмотності можна провести чітку паралель між історичними подіями, описаними у пісні, і сучасністю. Це допомагає зрозуміти, як подібні мотиви використовуються у сучасних медіа – фільмах, новинах, піснях. Пісня має зворушливу мелодію, яка підсилює її емоційний вплив. Аналіз того, як поєднання тексту і музики використовується для формування сильних емоційних зв'язків у слухачів, як це впливає на запам'ятовування повідомлень, сприятиме розвитку медіаграмотності учнів.

Пісенна лірика Української повстанської армії (УПА) є важливим компонентом культурної спадщини України. Багато з повстанців володіли літературними та музичними здібностями, а також здобули відповідну освіту, що дозволило їм активно долучатися до творчого процесу. Вони адаптували давні козацькі та стрілецькі пісні, надаючи їм сучасних інтерпретацій, а також створювали нові композиції, що відображали теми боротьби за національну свободу. У 1932 році Організація українських націоналістів (ОУН) обрала пісню "Зродились ми великої години..." своїм офіційним гімном, що з того часу стало символом для всіх захисників України, зокрема для вояків УПА, і набула статусу священної заповіді в контексті національно-визвольної боротьби. У рубриці "Літературознавчий клуб" зазначено, що автором слів пісні є Олесь Бабій, а хто є автором музики до твору, остаточно не встановлено (*Українська література, 2024, с. 31*).

Стиль пісні – піднесений, урочистий, насичений глибокими образами, які викликають почуття гордості, рішучості та відданості ідеалам. Пісня починається з опису складної історичної ситуації, в якій народ "зродився", тобто, став на шлях боротьби. Тут йдеться про час важких випробувань, таких як війна і втрати. Згадується "пожежа війни" та "полум'я вогнів", що символізують труднощі, через які пройшли борці за незалежність. Перша частина підкреслює важливість емоцій, які мотивують людей до боротьби – "біль по втраті України", "гнів і злість на ворогів". Це створює настрої рішучості і сили. У центральній частині твору автор описує силу духу борців, які йдуть у життєву боротьбу твердо і незламно (Тверді, міцні, незламні, мов граніт). Це образи сильної людини, яка не піддається ні суму, ні страху, а лише шукає свободу. Підкреслено, що свобода не дається через сльози і жалість, а тільки через боротьбу. Це виражено через антитезу "плач – борець" (Бо плач не дав свободи ще нікому, / А хто борець – той здобуває світ). Куль-

мінацією твору є заклик до єдності під синьо-жовтим прапором і віра в створення соборної держави (Під синьо-жовтим прапором свободи / З'єднаєм весь великий нарід свій). Фінал пісні: визначення мети боротьби – соборна, незалежна Україна (Соборна Українська держава, / Вільна й міцна від Сяну по Кавказ).

Композиція цього вірша побудована на чіткій динаміці розвитку ідеї, з акцентом на емоційну напругу та рішучість. Вступ вводить читача в атмосферу боротьби та страждань, в основній частині зображується сила духу борців і мотивація до боротьби, а далі йде заклик до єдності та жертви за свободу. Фінал є кульмінаційним, коли виразно визначається мета: Нам Україна вища понад все! Ця композиційна структура допомагає послідовно наголошувати на основних ідеях твору і забезпечує вражаючий емоційний ефект, який сприяє мобілізації емоцій та мотивації читача чи слухача.

Пісня є прикладом того, як культурні продукти (поезія та музика) можуть формувати національну ідеологію та сприяти розвитку патріотичних настроїв серед аудиторії. Це важливо для медіаграмотності, оскільки: медіа (в тому числі поезія, пісні, література) активно впливають на формування колективної свідомості. Вірш закликає до боротьби за незалежність і єдність України, що є стратегічним меседжем для будь-якого медіа, що прагне підтримувати національну ідентичність та єдність. Вірш підсилює відчуття єдності та солідарності, звертаючи увагу на спільну мету (створення вільної і соборної держави), що може використовуватися для мобілізації аудиторії в певних історичних чи політичних умовах. Після нападу російського агресора на Україну в 2014 році пісня О. Бабія повернулася до життя і стала маршем української армії. "Нова версія пісні "Зродились ми великої години..." прозвучала на параді до Дня Незалежності України 24 серпня 2018 р. Тоді також уперше було офіційно використано військове вітання: "Слава Україні!" – "Героям слава!" Так нова українська армія продовжила

традицію воїнів УПА", – читаємо у "Мистецьких діалогах" (*Українська література, 2024, с. 32*).

Текст пісні апелює до емоційного стану читача або слухача, викликаючи почуття гордості та патріотизму, що важливо для медіаграмотності, оскільки емоційні реакції є потужним інструментом впливу в медіа. Вірш за допомогою сильних образів, таких як "соборна Українська держава", створює емоційно насичений контекст, який може спонукати до дії або зміни поглядів. Пісня пропагує ідеал, за яким народ має ставати на захист своєї країни, що в контексті медіа означає використання цього продукту для формування громадської думки і зміцнення колективного патріотизму. Формуванні колективної національної ідентичності та відчуття приналежності до єдиного народу. Медіа можуть створювати або підсилювати таку колективну ідентичність за допомогою культури, історії і національних символів. Пісні, поезії, фільми часто працюють на створення спільної ідентичності, що є основою для мобілізації людей навколо певної ідеї чи політичної мети. Пісня "Зродились ми великої години" є потужним культурним і медіа-продуктом, який формує національну ідеологію, підтримує патріотизм і закликає до боротьби за свободу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інтеграція патріотичного виховання та медіаграмотності через уроки української літератури дозволяє створити основу для розвитку критично мислячої, свідомої особистості. Літературні твори, зокрема пісенна лірика, сприяють формуванню патріотизму, любові до національної культури та гордості за історичні досягнення. Аналіз фольклорних і авторських текстів у 7 класі допомагає учням осягнути зв'язок між історичними подіями та сучасними викликами, розвиваючи здатність оцінювати інформацію з різних джерел. Інтеграція медіаосвіти в процес викладання літератури сприяє підвищенню інформаційної грамотності, зокрема через аналіз медійного впливу, що закладається у культур-

них продуктах.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу сучасних медіаресурсів на формування патріотичних почуттів. Окрім того, важливо дослідити можливість співпраці між освітніми закладами та медіаорганізаціями для створення спільних проєктів, спрямованих на розвиток національної свідомості та критичного мислення учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бондаренко, Н. В., Косянчук, С. В. (2022). Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс.

Гудз, М. (2024). Медіазасіб як інструмент формування медіаграмотності учнів на уроках української літератури у 5–6 класах. *Освіта. Інноватика. Практика*, 12, 5. URL <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i5-004>.

Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція).

(2016). За ред. Л. А. Найдьонові, М. М. Слюсаревського. Київ.

Яценко, Т., Пахаренко, В., Слизук, О., Тригуб, І. (2024). Українська література: підруч. для 7 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота.

Череповська, Н. (2018). Розвиток патріотизму молоді психологічними засобами методики "Медіаклуб". *Питання політичної психології*, 21. URL <https://doi.org/10.33120/popp-vol21-year2018-12>.

REFERENCES

Bondarenko, N. V., Kosjanchuk, S. (2022). Nacionaljno-patriotychne vykhovannja u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendaciji [dlja vchyteliv, metodystiv, avtoriv proghram i pidruchnykiv, naukoviciv, vykladachiv, studentiv zakladiv profesijnoji j vyshhoji osvity, upravlinciv, politykiv] (National-patriotic education in the context of modern challenges: methodological recommendations [for teachers, methodologists, authors of programs and textbooks, scientists, teachers, students of professional and higher education institutions, managers, politicians]). Kyiv: Feniks.

Ghudz, M. (2024). Mediazasib jak

instrument formuvannja mediaghratnotnosti uchniv na urokakh ukrajinskoji literatury u 5–6 klasakh (Media tool as a tool for the formation of media literacy of students in the lessons of Ukrainian literature in the 5–6 grades). *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, 12, 5. URL <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i5-004>.

Koncepcija vprovadzennja mediaosvity v Ukraini (nova redakcija) (Concept of implementation of media education in Ukraine (new edition) (2016). Za red. L. A. Najdjonovoi, M. M. Sljusarevsjkogho. Kyiv.

Jacenko, T., Pakharenko, V., Slyzhuk, O., Tryghub, I. *Ukrajinsjka literatura: pidruch. dlja 7 kl. zakl. zagaljn. seredn. osvity* (Ukrainian literature: a textbook for the 7th grade of institutions of general secondary education). (2024). Kyiv: Ghramota.

Cherepovsjka, N. (2018). Rozvytok patriotyzmu molodi psykholohichnymy zasobamy metodyky "Mediaklub" (Development of youth patriotism by psychological means of the "Mediaklub" method). *Pytannja politychnoji psykholohiji*, 21. URL <https://doi.org/10.33120/popp-vol21-year2018-12>.

Стаття надійшла 21.10.2024 р.

